

طراحی الگوی خانواده مستحکم^۱
"موضوع سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری
شمسی"

فاطمه حاجیان مقدم^۱، رضا صالحی امیری^۲، غلامرضا غفاری^۳
(تاریخ دریافت ۹۵/۰۸/۱۵، تاریخ پذیرش ۹۶/۱۰/۰۹)

چکیده

هدف از انجام این پژوهش شناسایی و تعیین ابعاد، مؤلفه‌های اثرگذار بر استحکام خانواده است. الگوی به کار گرفته در پژوهش، رهیافتی فرارشته‌ای است که با استفاده از چارچوب نظری ترکیبی در حوزه ادبیات توسعه در زمینه کیفیت زندگی، حوزه روانشناسی و همچنین ویژگی‌های خانواده مطلوب بر اساس فرهنگ بومی (اسلامی-ایرانی) و از طریق کمی سازی مفاهیم نظری با کمک فراتحلیل مطالعات خانواده،

-
- ^۱- دانشجوی دکتری مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران
(نویسنده مسئول)
hajian_fatemeh@yahoo.com
- ^۲- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
salehi@csr.ir
- ^۳- عضو هیأت علمی دانشکده علوم اجتماعی - دانشگاه تهران
ghaffary@ut.ac.ir

فازهای دلفی و تحلیل عاملی صورت پذیرفته است. ابزارگردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته است که برای تعیین اعتبار آن از روش اعتبار محتوا استفاده شده است. پایایی آن هم با روش همسانی درونی با استفاده از آلفا کرون باخ برای بخش‌های مختلف؛ بالاتر از ۷۴٪ درصد تأیید شد.

الگوی پیشنهادی این پژوهش دارای ساختار چند بعدی و متأثر از عوامل متعدد است و ویژگی‌های خانواده مستحکم ایرانی را معرفی می‌نماید. این الگو بر پایه ۴ اصل بنیادین، ۲۹ مؤلفه کلیدی در ابعاد سه گانه زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی؛ چشم-اندازی یکپارچه و کل‌نگرانه درباره خانواده مستحکم ارائه می‌دهد.

مفاهیم کلیدی: خانواده مستحکم، فرهنگ، مؤلفه، شاخص، فراتحلیل مطالعات خانواده.

مقدمه و بیان مساله

پایدارسازی و قوام‌بخشی خانواده به مثابه شالوده حیات اجتماعی همواره مورد توجه اندیشمندان بوده و طراحی الگوها و شاخص‌های نظام بخش پیوند زناشویی از سوی محافل مختلف علمی، مؤید این موضوع می‌باشد. این الگوها متناسب با مبانی فکری نظریه‌پردازان و بافت فرهنگی همان جوامع قابل تبیین بوده در واقع فرهنگ‌های مختلف جوامع خود الگوهای خانواده متفاوتی را ترویج می‌نمایند. گیدنز^۱ با اشاره به این نکته که فرهنگ به مجموعه شیوه زندگی اعضای یک جامعه معین اطلاق می‌شود و همه حوزه‌های زندگی از جمله چگونگی رسوم ازدواج و زندگی خانوادگی را در بر می‌گیرد، می‌افزاید "به دلیل این که ارزش‌ها و هنجارهای رفتار از فرهنگی به فرهنگ دیگر بسیار فرق می‌کند؛ هر فرهنگی الگوهای رفتار منحصر به خود را دارد و تفاوت‌های بسیاری در الگوهای خانواده و ازدواج در میان فرهنگ‌های گوناگون وجود دارد (گیدنز، ۱۳۷۶: ۵۶، ۶۲).

در کشورهایی نظیر ایران که آمیزه‌های درهم تنیده از ارزش‌های دینی و ملی وجود دارد؛ تعیین معیارهای متناسب با بافت فرهنگی و نظام ارزشی بومی برای سنجش کیفیت زندگی خانوادگی اهمیت دارد، لیکن تاکنون در ایران اجماعی بر تدوین یک الگوی جامع که مبنای تئوریک نیز داشته باشد، حاصل نشده است، این درحالی است که بر اساس اسناد ملی، حفظ

^۱ - Giddens

کیان خانواده و تحکیم آن در زمره ارزش‌های اساسی نظام جمهوری اسلامی بشمار می‌آید. در مهم‌ترین سند راهبردی کشور یعنی "سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی"، یکی از ویژگی‌های کشورمان را برخورداری از نهاد مستحکم خانواده دانسته و این مهم نیازمند بهبود بخشیدن به جنبه‌های مادی و معنوی زندگی خانوادگی است.

تحولات و تغییرات اجتناب‌ناپذیر عصر حاضر به طور طبیعی بر نهادهای اجتماعی از جمله خانواده تأثیر گذارده است. در سال‌های اخیر کشور ما نیز تغییرات گسترده‌ای را تجربه نموده است که این عنصر پایه‌ای فرهنگ، یعنی خانواده را متحول ساخته است. اساساً در شرایطی که نظام ارزش‌های جامعه در حال گذار دستخوش تغییر می‌گردد، بازتاب این وضعیت را می‌توان در نظام ارزش‌های خانواده مشاهده نمود. تغییرات در نوع ساختار و کارکردهای خانواده می‌تواند حامل تأثیرات منفی و یا مثبت باشد، به عبارتی دیگر در کانون خانواده پاره‌ایی از تغییرات موجب بروز مسائل و چالش‌های نوین و برخی دیگر می‌تواند تقویت‌کننده ارزیابی می‌شود. موفقیت و کامیابی نهاد خانواده در محیط به سرعت در حال تغییر، مستلزم مدیریت و راهبری است. تا تحولات پیش روی ضمن بهبود وضعیت جاری، زمینه‌ای برای تأمین شرایط مطلوب مادی و معنوی زندگی خانوادگی را فراهم آورد، در غیر این صورت عناصر مطلوب در قلمرو ارزش‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، کاهش و با غفلت از عوامل تضعیف‌کننده نهاد خانواده؛ بنیان‌های آن روز به روز سست تر می‌شود.

برخی از عوامل مؤثر در تحول وضعیت امروز خانواده ایرانی که ساخت، کارکرد و نقش خانواده را دستخوش تغییر نموده و بر جنبه‌های عملکردی و ارزشی نهاد خانواده اثر گذاشته به این قرار است: گسترش خانواده هسته‌ای، افزایش سواد عمومی، ارتقاء آگاهی‌های حقوقی به ویژه در زنان و غلبه فرهنگ حقوق محوری بر اخلاق محوری، رشد سریع و روز افزون علوم و به ویژه تکنولوژی‌های ارتباطی، افزایش شهرنشینی، کاهش ارزش اقتصادی، افزایش جوانان در سن ازدواج، افزایش نرخ طلاق، افزایش هزینه زندگی به ویژه هزینه مسکن، کاهش فرزندآوری، تغییر الگوی سنی ازدواج (تأخیر و بالارفتن سن ازدواج)، رشد میزان تحصیلات، رشد جمعیت زنان فارغ‌التحصیل جویای کار، اشتغال زنان، رواج نسبی تفکر عقلانی،

سودگرایی و تمتع طلبی، نرخ فزاینده آسیب‌های اجتماعی و شیوع برخی بی‌بندوباری‌ها در مناسبات اجتماعی.

اهمیت سلامت خانواده و به تعبیری بهتر تحکیم خانواده ایجاب می‌کند که در درون خانواده‌ها، مدیریتی کارا و اثربخش حاکم باشد تا با دستیابی به تمامی قابلیت‌های نهفته و بکارگیری استعدادهای اعضای آن، شاهد توسعه درون‌زا و بهینه‌سازی زندگی خانوادگی باشیم. در محیط بیرونی نیز لازم است سیاست‌های دولت در راستای قوام و دوام زندگی خانوادگی باشد. به این معنا که در برنامه‌های توسعه کشور، فراهم آوردن شرایط زندگی خانوادگی سالم و مطلوب، یک وظیفه راهبردی تلقی شود. امروزه معیارهای "سنجش کیفیت زندگی خانوادگی" در محافل علمی در حال گسترش است به گونه‌ای که کشورهای مختلف از سوی مجامع بین‌المللی بر اساس شاخص‌های استاندارد، مورد مقایسه و سنجش قرار می‌گیرند. با عنایت به مطالب بالا شناسایی ویژگی‌های خانواده باثبات و پایدار، می‌تواند ضمن ارائه نقشه راهی برای انسجام و همبستگی در عرصه خصوصی خانواده‌ها؛ در حوزه سیاست‌های عمومی و در تصمیم‌گیری‌ها و خط‌مشی‌گذاری‌های معطوف به خانواده قابل بهره‌برداری باشد. بر این اساس هدف مطالعه حاضر طراحی الگویی است که بتواند در دستیابی به خانواده تراز در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت کمک نماید.

در همین راستا پرسش اصلی در این پژوهش این است که: "الگوی بومی که نمایانگر استحکام خانواده‌های ایرانی باشد، چیست؟"

مرور ادبیات نظری

استحکام و یا بی‌ثباتی نهاد خانواده، زمینه‌ها و ابعاد متعددی را شامل می‌شود و وابسته به عوامل مختلفی است. اهمیت خانواده موجب گردیده تا اندیشمندان علوم انسانی در رشته‌های تخصصی خود و با رویکردهای گوناگون، به مسائل خانواده بپردازند، گاه عوامل روانشناختی، گاه عوامل اجتماعی و گاه عوامل فرهنگی را در آن عمده نموده و عوامل ایجادکننده را از منظر تحلیلی خاص، تبیین نموده‌اند. با توجه به موضوع این تحقیق و غالب بودن جنبه میان‌رشته ای آن، محصور ماندن در مرزهای غیرمنعطف رشته‌ای به منزله نادیده گرفتن عوامل مهم دیگری است که بدون در نظر گرفتن آن ابعاد، تبیین علمی به طور جامع میسر نخواهد بود.

در علم جامعه شناسی یکی از مباحث مهم "جامعه شناسی خانواده" است، که در قالب یک حوزه تخصصی دانشگاهی رواج یافته است؛ با این وصف هر یک از مکاتب یا نظریه‌های این حوزه علمی، استحکام خانواده را در محدوده عوامل و عناصر خاصی مورد مطالعه قرار داده است و الگوی جامعی ارائه نشده است و از این جنبه نوعی تقلیل‌گرایی وجود دارد.

در حوزه روانشناسی مطالعات علمی گسترده‌ای در زمینه سنجش میزان رضایت از زندگی خانوادگی و عوامل مؤثر بر کارآیی خانواده صورت گرفته و به الگوهای قابل توجهی دست یافته‌اند.

در همین زمینه طی دو دهه اخیر محققان "مطالعات کیفیت زندگی" که در زمره مطالعات بین‌رشته‌ای قرار دارد، الگوهایی برای ارتقاء کیفیت زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی، ارائه داده‌اند.

در ادامه برخی از مهمترین نظریه‌های جامعه شناسی در حوزه خانواده به اجمال معرفی می‌گردد، سپس مدل‌های ارزیابی عملکرد خانواده در حوزه روانشناسی معرفی می‌گردد و در نهایت الگوهای سنجش کیفیت زندگی مورد اشاره قرار می‌گیرد. جدول شماره ۱، برخی از مهمترین مکاتب علمی و دیدگاه‌های نظریه‌پردازان مطرح پیرامون عوامل مؤثر در کارآیی خانواده را نشان می‌دهد.

جدول ۱: مکاتب علمی و صاحب‌نظران مطرح در مطالعات خانواده

مطالعات میان رشته‌ای "الگوهای کیفیت زندگی در مقیاس خانوادگی"	روانشناسی "مدل‌های ارزیابی عملکرد خانواده"	جامعه‌شناسی "مکاتب و نظریه‌های علمی"
<ul style="list-style-type: none"> • کیفیت زندگی خانوادگی ایوان براون و همکاران^۴ (۲۰۰۶) - دانشگاه تورنتو کانادا • کیفیت زندگی خانوادگی سامرز^۵ (۲۰۰۵) - دانشگاه کانزاس آمریکا • کیفیت زندگی خانوادگی انذار و کاستانون^۶ (۲۰۰۸) • کیفیت زندگی خانوادگی پوستون و همکاران^۷ (۲۰۰۳) - دانشگاه کانزاس آمریکا 	<ul style="list-style-type: none"> • مدل چند مختصاتی اولسون^{۱۱} • مدل عملکرد سیستمی خانواده بیورز^{۱۲} • مدل مک مستر^{۱۳} و ابزار سنجش خانواده • مدل شش خوشه خانواده مستحکم 	<ul style="list-style-type: none"> • مکتب تکاملی "باخوفن، مک لنان و هنری مین"^{۱۱} • مکتب کارکردگرایی "پارسونز و مرتون"^{۱۲} • مکتب ساختارگرایی "رادکلیف براون" و «کلود لوی استراوس»^{۱۳} • نظریه ساختاربندی (ساخت و کنش) "گیدنز" • نظریه مبادله "جرج هومنز، پیتر بلاو"^{۱۴} • نظریه شبکه "الیزابت بات"^{۱۵} • نظریه منابع "بلاد" و "ولف"^{۱۶} • نظریه تقابل "کالینز"^{۱۷} • نظریه همگرایی "ویلیام جی گود"^{۱۸} • نظریه همسان همسری "هیل" "باورمن"، "وود"، "برگس"^{۱۹} • نظریه ناهمسان گزینی "وینچ"، "کتسان"^{۲۰}

(منبع: حاجیان مقدم، ۱۳۹۶: ۱۳۳-۷۹)

- 1 - Bachofen & Mc Lennan & Henry. Maine
- 2 - Parsons & Merton
- 3 - Radcliffe-Brown & Claude Levi - Strauss
- 4 - Peter Blau & George Homans.
- 5 - Elizabeth Bott
- 6 - Blood & Wolf
- 7 - Collins
- 8 - W.G.Good
- 9 - Bowerman & Wood & Hill & W.Burgess
- 10 - Winch & Ktsanes
- 11 - Olson
- 12 - Beavers
- 13 - Mc Master
- 14 - Ivan Brown , et al.
- 15 - Summers, et al.
- 16 - Aznar & Castanon
- 17 - Poston . et al

الگوهای معنادار از زندگی خانوادگی موفق در مطالعات علمی

خانواده در مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی:

جامعه‌شناسی دانش بررسی جامعه می‌باشد. این رشته علمی به بررسی جوامع بشری و فرایندهایی که جوامع را در وضعیت جاری‌شان نگاه داشته یا تغییر می‌دهد؛ می‌پردازد. هدف این حوزه علمی پرداختن به تجزیه جامعه به بخش‌های تشکیل دهنده‌اش مانند انجمن‌ها، نهادها، گروه‌های هم‌جنس، هم‌نژاد یا هم‌سن و بررسی نحوه کنش و واکنش فعال این اجزاء با همدیگر است.

خانواده به عنوان یکی از مهمترین نهادهای جامعه مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی بوده است. جدول زیر مهمترین صاحب‌نظران و دیدگاه‌های مرتبط با خانواده در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی خانواده را نشان می‌دهد:

جدول ۲ - مهمترین رویکردهای نظری در جامعه‌شناسی پیرامون زندگی خانوادگی

مکاتب و نظریه‌ها	مهمترین صاحب‌نظران	دیدگاه‌ها
مکتب تکاملی (تطورگرایی)	"باخوفن"، "مک لنان" و "هنری مین"	فرهنگ جامعه بشری و الگوهای زندگی خانوادگی از آغاز تا به امروز ثابت نبوده و تغییر و تحول یافته است. در عرصه خانواده نظریه تکامل‌گرایی توسط باخوفن، مک لنان و هنری مین بسط پیدا می‌کند(فاضلی، ۱۳۸۶).
مکتب کارکردگرایی	"پارسونز" و "مرتون"	خانواده نهادی است که وجود و بقای آن وابسته به وظایف و کارکردهایی است که بر عهده دارد(ارمکی وهمکاران، ۱۳۷۹: ۲۹-۳).
ساخت‌گرایان	"رادکلیف براون" و "کلود لوی استراوس"	تحلیل ساخت و شبکه ارتباط درون خانواده و مؤلفه‌های مرتبط با آن از قبیل ازدواج، و خویشاوندی(تقوی، ۱۳۷۴: ۲۲).

<p>- تلفیق بین سطوح خرد و کلان در رابطه کنشگران و ساختارهای اجتماعی</p> <p>- خانواده نظامی اجتماعی است که خواص ساختاری آن در فعالیت اعضا، هم بازدارنده است و هم توان بخش. زیرا اعضای خانواده از سویی اجازه انجام هر عملی را در چارچوب خانواده نمی یابند و از سوی دیگر نظام خانواده باعث می شود اعضا در چارچوب آن حرکت کنند و امکان عمل بیابند(حق شناس، ۱۳۸۸: ۲۱۱-۲۰۷).</p>	<p>آنتونی گیدنز</p>	<p>نظریه ساختار بندی</p>
<p>هرکاری که انسان‌ها در زندگی می‌کنند نوعی فعالیت مبادله است که هدفشان در این فعالیت رسیدن به حداکثر سود است. به طور مثال، عدم برابری هزینه و پاداش برای زوجین، منجر به احساس بی‌عدالتی و نابرابری در مبادله می‌گردد و در نهایت، منجر به گسست روابط متقابل زوجین می‌شود. (کرایب، ۱۳۸۱: ۹۲)</p>	<p>"هومنز" و "پیتر بلاو"</p>	<p>نظریه مبادله</p>
<p>درجه‌ی تفکیک نقش‌های زن و شوهر را با میزان تراکم شبکه ای که زوجین بیرون از خانه برای خود حفظ می‌کنند، همبسته می‌داند. در این نظریه اگر شبکه قوی باشد، زوجین خود نمی‌توانند تصمیمات لازم را اتخاذ کنند؛ چرا که باید براساس شرایط و روابط شبکه عمل کنند. (ملتفت، ۱۳۸۱: ۳۳).</p>	<p>الیزابت بات</p>	<p>نظریه شبکه</p>

نظریه منابع	"بلاد" و "ولف"	محیط خانواده تعادل و توازن قدرت در تصمیم-گیری به نفع آن طرفی است که در زندگی زناشویی بیشترین منابع و امکانات را داراست (حسن زاده، ۱۳۸۶: ۳۷).
نظریه تقابل	کالینز	فهم رابطه بین افراد و گروه‌های اجتماعی نظیر خانواده با محوریت عنصر تقابل منافع
نظریه همگرایی	ویلیام جی گود	دگرگونی‌های نظام خویشاوندی، نتیجه اجتناب ناپذیر دگرگونی‌های ساختاری و همچنین دگرگونی‌های ایدئولوژیکی است (گود، ۱۳۵۲: ۱۰۸).
نظریه همسان همسری	"هیل"، "پاورمن"، "وود"، "برگس"	استحکام خانواده ناشی از وجود ویژگی‌های همسان میان زن و شوهر می باشد و ناهمسانی میان دو همسر سرچشمه کشمکش‌های خانوادگی است (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۴۱-۴۰).
نظریه ناهمسان همسری	"وینچ"، "کتسان"	«نه شباهت و همسانی بلکه تفاوت و ناهمسانی و به ویژه صفات تکمیل کننده است که افراد را به وصلت با یک دیگر وا می‌دارد (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۴۲)

الگوهای ارزیابی عملکرد خانواده در حوزه روانشناسی

رشته روانشناسی رشته‌ای است که به بررسی علمی رفتار و فرآیندهای ذهنی می‌پردازد. در این رشته مطالعات گسترده‌ای در زمینه شناسایی عوامل مقوم خانواده انجام گرفته است و با

اتکاء به نتایج و یافته‌های علمی، الگوهایی از خانواده‌های کارآمد و سالم ارائه می‌دهد. مدل‌های ارزیابی عملکرد خانواده حاصل این مطالعات است (جدول ۳).

مؤلفه‌ها و شاخص‌های کیفیت زندگی در مقیاس خانواده:

نظریه‌های کیفیت زندگی در زمره مطالعات میان رشته ای است و دارای رویکردهای "جامعه شناختی"، "روانشناسانه"، "اقتصادی" و "اکولوژیکی" می‌باشد و هر کدام تلاش می‌کنند فرایندهای شناختی، احساسی و نمادینی که از طریق آنها افراد کیفیت زندگی خود را ارزیابی، تعیین و تجربه می‌کنند را توصیف نمایند (ربانی خوراسگانی، ۱۳۸۴، ۴۳). هر یک از این تئوری‌ها اگر چه در توجه به عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی با یکدیگر تفاوت دارند، با این وصف غالب آن‌ها مؤلفه‌ها و شاخص‌های متنوعی را برای کیفیت بخشیدن به زندگی خانوادگی معرفی نموده‌اند. جدول شماره ۳ مؤلفه‌های کیفیت زندگی خانوادگی از دیدگاه صاحب‌نظران مطرح حوزه کیفیت زندگی در مقیاس خانواده را نشان می‌دهد.

جدول ۳: مهمترین مدل‌های ارزیابی عملکرد خانواده در حوزه روانشناسی

معیارهای سنجش کارایی خانواده	نظریه پرداز
<p>الگوی ۳ بعدی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - انسجام خانواده - انعطاف پذیری خانواده ارتباطات خانوادگی <p>۱۰ خرده مقیاس:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱. درجه نزدیکی و صمیمیت بین اعضای خانواده ۲. توانایی خانواده برای کنار آمدن با استرس ۳. قابل انعطاف بودن توانایی اعضای خانواده ۴. توانایی خانواده برای به اشتراک گذاشتن تجارب مثبت ۵. کیفیت ارتباط بین اعضای خانواده ۶. توانایی اعضای خانواده برای حل و فصل منازعات. ۷. مدت زمانی که جمع اعضای خانواده با هم صرف می‌کنند ۸. شیوه‌ای که مشکلات مورد بحث قرار می‌گیرد ۹. نقد منصفانه در خانواده ۱۰. نگرانی اعضای خانواده برای یکدیگر 	<p>"مقیاس رضایت خانواده" (FSS) اولسون Family satisfaction scale</p>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

معیارهای سنجش کارایی خانواده	نظریه پرداز
<ol style="list-style-type: none"> ۱. پیوند با دیگر نظام‌های جامعه ۲. روابط ائتلافی والدینی ۳. نقش‌های مکمل به جای نقش‌های متقارن قدرت طلبانه ۴. استقلال افراد و آسایش خانواده با وجود اختلاف نظرها عدم وجود روحیه تهاجمی و برخورداری خانواده از درجه ای از انعطاف پذیری و سازگاری. ۵. اعتقاد به این که رفتار انسان محدود است و رفتار انسان بازتاب متغیرهای متعددی است و صرفاً ناشی از یک متغیر مشخص نیست. ۶. وجود تعارض و نه تضاد میان اعضای خانواده ۷. مذاکره مؤثر و عملکرد وظیفه مدار ۸. ارزش‌های متعالی 	<p>مدل عملکرد سیستمی خانواده بیورز (Beavers-1977)</p>
<ol style="list-style-type: none"> ۱. حل مساله ۲. ارتباط ۳. نقش‌ها ۴. پاسخ دهی عاطفی ۵. آمیختگی عاطفی: اعضای خانواده به همدیگر علاقه‌مندند ۶. کنترل رفتار اعضای خانواده ۷. ارزیابی از کارکرد کلی 	<p>مدل مک مستر (McMaster) و ابزار سنجش خانواده - اپستاین، بالدوین و بیشاپ (۱۹۸۳)</p>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

معیارهای سنجش کارایی خانواده	نظریه پرداز
<u>گذراندن وقت با یکدیگر</u>	
۱. زمان با کیفیت به مقدار زیاد	<u>تعهد</u>
۲. سرسپردگی	۱. اعتماد
۳. لذت بردن از شریک زندگی همدیگر بودن	۲. صداقت
۴. زمان اختصاصی مشترک سرگرم کننده	۳. قابلیت اعتماد و اطمینان
۵. زمان اختصاصی خوب (برای فراغت)	۴. وفای به عهد و پیمان
<u>سلامت روحانی (مرتبه بالا از مذهبی بودن و جهت گیری معنوی)</u>	۵. اشتراک گذاری
۱. امید	<u>قدردانی و محبت</u>
۲. ایمان	۱. مراقبت از یکدیگر
۳. شفقت	۲. دوستی
۴. ارزش های مشترک اخلاقی	۳. احترام به فردیت
۵. یگانگی با نوع بشر	۴. خوش خویی
<u>توانایی رویارویی با بحران (قدرت مقاومت)</u>	۵. شوخ طبعی
۱. توانایی کنار آمدن با فشارهای روحی و بحران های زندگی	<u>ارتباط مثبت</u>
۲. سازگاری (انطباق پذیری)	۱. احساسات مشترک
۳. در نظر گرفتن بحران به عنوان چالش ها و فرصت ها	۲. بازی گوشی
۴. رشد یابی از طریق (مدیریت) بحران	۳. اجتناب از سرزنش
۵. پذیرش تغییر	۴. توانایی سازش کردن
۶. تاب آوری	۵. ظرفیت پذیرش مخالفت ها

مدل ۶ خوشه خانواده پایدار (ارزش - های جهانشمول برای خانواده های پایدار) (DeFrain, 1999) (DeFrain, Stinnett, 1985)

منبع: حاجیان مقدم، ۱۳۹۶: ۹۷

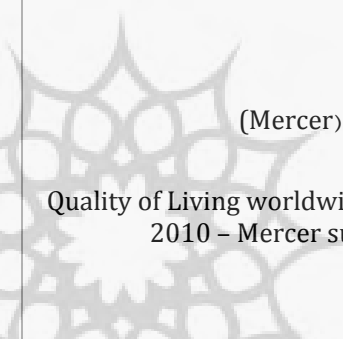
جدول ۴: مؤلفه‌های کیفیت زندگی خانوادگی از دیدگاه صاحب‌نظران مطرح حوزه کیفیت زندگی در مقیاس خانواده

ایوان براون و روی براون Ivan Brown , Roy I. Brown. 2006	سامرز Summers. (2005)	انزار و کاستانون Aznar and Castanon(2005)	ترنبل و پوستون Turnbel. (2004) Poston (2003)
تعاملات خانوادگی	تعاملات خانوادگی		تعاملات خانوادگی
	والدگری		والدگری
	سلامت عاطفی(روحي)	سلامت عاطفی روحی	سلامت عاطفی (روحي)
سلامت خانواده	رفاه مادی / سلامت جسمانی	رفاه مادی / سلامت جسمانی	سلامت
رفاه مالی			رفاه مالی
حمایت از جانب دیگران			حمایت / حفاظت
پشتیبانی از خدمات مربوط به معلولیت	پشتیبانی از خدمات مربوط به معلولیت		
تاثیر ارزش‌ها(اعتقادات معنوی و فرهنگی			
فرصت‌های شغلی و آمادگی برای استخدام			
اوقات فراغت و تفریح			
تعامل با جامعه		روابط بین فردی و اجتماعی	رفاه اجتماعی
		زندگی خانوادگی	زندگی روزانه خانوادگی
		توانمندی و توسعه فردی	بهره‌وری
		قوانین زندگی مشترک	
			محیط فیزیکی
پشتیبانی از خدمات مربوط به معلولیت	پشتیبانی از خدمات مربوط به معلولیت		
تاثیر ارزش‌ها(اعتقادات معنوی و فرهنگی			
فرصت‌های شغلی و آمادگی برای استخدام			
اوقات فراغت و تفریح			
تعامل با جامعه		روابط بین فردی و اجتماعی	رفاه اجتماعی
		زندگی خانوادگی	زندگی روزانه خانوادگی
		توانمندی و توسعه فردی	بهره‌وری

کیفیت زندگی در مقیاس اجتماعی:

زندگی خانوادگی و اجتماعی بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند. الگوهای متنوعی که به نحوی بر کیفی‌تر شدن زندگی اجتماعی اثر گذار است؛ در قالب مؤلفه‌های این مفهوم ارائه شده است. یکی از مدل‌های جامع جهت سنجش وضعیت استاندارد زندگی شهری، الگوی "کیفیت زندگی شهری مرسر"¹ می‌باشد. بنیاد معروف مرسر هر ساله گزارشی را از کیفیت زندگی در کشورها و شهرهای مختلف جهان منتشر می‌سازد که مبنای تصمیم‌گیری و حتی اساس تعیین مزایا یا حق محرومیت برای کارکنان سازمان‌ها و شرکت‌های بین‌المللی در کشورهای مقصد قرار می‌گیرد. مؤلفه‌های یاد شده به قرار زیر است:

جدول ۵: مؤلفه‌های کیفیت زندگی اجتماعی (بنیاد مرسر)

- محیط سیاسی و اجتماعی	
- محیط اجتماعی- فرهنگی	
- مدارس و آموزش و پرورش	
- محیط زیست	
- خدمات عمومی و حمل و نقل	
- تفریح و سرگرمی	
- کالاهای مصرفی	
- مسکن/ محل سکونت	

خانواده مطلوب ایرانی

جایگاه و خصوصیات خانواده مطلوب را می‌بایست در ارزش‌های فرهنگی همان جامعه جستجو کرد. ایران جامعه‌ای خانواده‌مدار است. خانواده‌محور بودن جامعه ایرانی به نقل از آزاد ارمکی که مطالعات متعددی در این زمینه داشته است، به شرح زیر قابل درک است:

- در همه دوران تاریخ ایران همواره خانواده یکی از ارزش‌های نظام فرهنگی بوده است. یک عنصر هویتی که اصل و نسب از آن استخراج می‌شود. این موضوع می‌تواند منشاء هویت افراد باشد.
- خانواده ایرانی محل تولید فرهنگ است. در غالب جوامع دیگر نهادهایی چون نهاد علم و رسانه‌های گروهی، فرهنگ را تولید می‌کنند.

¹ - Mercer

- عمدتاً مهاجرت‌های ایرانیان یا خانوادگی است و فرد همراه خانواده مهاجرت می‌کند یا برای خانواده و برای بهبود شرایط خانواده است.
 - زن در خانواده ایرانی محور عاطفی خانواده و نماد محبت است. زن ایرانی بسیار قدرتمند است و در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی و درون خانواده، تنظیم رابطه خانواده با بیرون و انتخاب همسر برای دختران و پسران، مناسبات با همسایه‌ها و خویشان و نیز سامان دادن به مراسم خانواده نقش مهمی ایفا می‌کند.
 - خانواده ایرانی خود را در افرادی می‌بیند که درونش هستند؛ خانواده‌ای که فرزند ندارد، خود را ناتمام احساس می‌کند. فرزندآوری و هویتی که فرزندآوری برای خانواده ایرانی به ارمغان می‌آورد یکی از ویژگی‌های بسیار مهم آن به شمار می‌رود.
- در خانواده‌ی ایرانی، آموزه‌های اخلاقی از اهمیت ویژه و بالایی برخوردار است. تمام خانواده‌ها حتی اگر پدر و مادر خود فاسد، بزهکار و منحرف باشند، تلاش می‌کنند تا فرزندان نیکو و با اخلاق پرورش دهند (آزادارمکی، ۱۳۸۶: ۹۸-۱۵۹، ۷۲-۱۵۸). (حقوق‌شناس، ۱۳۸۸: ۳۰۷-۱۴۱). (<http://wrc.ir/scholar/view/5/141>)
- با توجه به فرهنگ ایرانی- اسلامی حاکم بر جامعه برای معاصرسازی جایگاه و ویژگی‌های خانواده تراز، شناخت و تبیین گفتمان فرهنگی انقلاب اسلامی و اسناد فرادستی کشوری، حائز اهمیت است. در ادبیات سیاسی نظام، خانواده عنصر بنیادی در رشد انسان و تعالی جامعه تلقی گردیده و رویکردی فرهنگی و اعتقادی نسبت به آن دارد در یک معنا بیش از آنکه وجه قانونی داشته باشد، جنبه فلسفی و هنجاری دارد به نحوی که وضع کنندگان به این نکته اذعان می‌نمایند که مفاد اسناد را با الهام از دستورات الهی، حقوق ذاتی و غیر قابل سلب انسان‌ها مورد بحث قرار داده و حقوقی را مطرح کرده است که لازمه حیثیت انسانی انسان‌هاست. در همین رابطه و در پی شکل‌گیری و تثبیت انقلاب اسلامی ایران بسیاری از اسناد ملی و قوانین با هدف تحکیم نهاد خانواده به تصویب رسیده است.
- در همین زمینه می‌توان به رهنمودهای رهبری نظام و جهت‌گیری‌های اسناد فرادستی (ملی) درباره خانواده مراجعه کرد.
- بررسی دیدگاه‌های آیت الله خمینی(ره)، نشان می‌دهد که "خانواده در نظام تربیتی، اولین و مهم‌ترین جایگاه تربیتی بشر و محل بروز و ظهور عواطف انسانی و رکن عمده جامعه است" (صحیفه امام، ۱۳۷۸، ۵۰۳-۵۰۵ و ۱۶۲-۱۶۳).
- آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)، چنین ویژگی‌هایی را برای خانواده مطلوب قائل است:

"ماده اصلی زندگی محبت و عشق و جاذبه زن و شوهر به همدیگر است. خانواده خوب، یعنی زن و شوهری که با هم مهربان باشند، باوفا و صمیمی باشند، حقوق یکدیگر را رعایت کنند و مصالح همدیگر را مهم و گرامی بدانند. با هم اخلاق خوش داشته و سازگاری نمایند و با همکاری هم، مشکلات را برطرف نموده و فرزندانی را که در آن خانواده به وجود می‌آید، نسبت به او احساس مسئولیت کنند و بخواهند او را از لحاظ مادی و معنوی، سالم بزرگ کنند. یک چنین خانواده‌ای، اساس همه اصلاحات واقعی در یک کشور است. اگر در جامعه‌ای، خانواده مستحکم شد جامعه به صلاح خواهد رسید و نجات پیدا خواهد کرد" (www.khamenei.ir).

از سویی دیگر اسناد فرادستی در هر کشور نماد و روح حاکم بر نظام فلسفی - سیاسی آن کشور است. گذشته از آن مسئولین را ملزم می‌نماید تا سیاست‌ها و خط مشی‌های خود را در همان راستا تدوین و به مرحله اجرا در آورند. قانون اساسی هر کشور به منزله نقشه راهی است که ارکان حکومت باید در راستای تحقق آن کوشش نمایند. در مقدمه قانون اساسی کشورمان، خانواده به عنوان بنای مقدس و بنیادینی که انسان را برای رسیدن به جایگاه متعالی، هدایت می‌کند؛ معرفی شده است. در اصل دهم این قانون آمده است: "از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی برپایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

همان گونه که اشاره شد، سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، دورنمای ترسیمی توسعه برای جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۱۴ می‌باشد. یکی از اهداف سند یاد شده "برخورداری جامعه ایرانی از نهاد مستحکم خانواده" است که تحقق آن طی سال‌های ۱۴۰۴-۱۳۸۴ یعنی در طول چهار برنامه میان مدت پنج ساله پیش بینی شده است. در همین راستا سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (سیاست‌های خانواده، سیاست‌های کلان برنامه‌های پنج ساله توسعه و سیاست‌های جمعیتی)، از اسناد مهمی است که در آن موضوع خانواده مورد توجه قرار گرفته است. همچنین سند "اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن" مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و "منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران" که بخش‌های مهمی از آن به حقوق خانوادگی اشاره دارد. دو مرجع تصویب کننده این سند ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۳) و مجلس شورای اسلامی (سال ۱۳۸۶) بوده‌اند. علاوه بر موارد یاد شده، قوانین

متعددی با هدف حفظ و بقای نهاد خانواده وضع شده است. قانون حمایت خانواده، مواد قانونی برنامه‌های توسعه، قانون تسهیل ازدواج جوانان، قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست، از آن جمله می‌باشد.

بررسی محتوای اسناد و متون بالادستی کشوری نشان می‌دهد مفاهیم زیر

در تحکیم خانواده، مورد توجه قرار دارد.

تحکیم خانواده در آراء و اندیشه صاحب‌نظران معاصر ایران

در این بخش با توجه به هدف مطالعه حاضر که در پی طراحی الگویی بومی از خانواده باثبات می‌باشد؛ از آراء و نظرات آن دسته از صاحب‌نظران معاصری که خصوصیات چنین خانواده‌هایی را مطالعه و تشریح نموده‌اند؛ مورد استناد قرار گیرد. نتایج بررسی نشان داد، از میان صاحب‌نظران معاصر، مرتضی مطهری، علی قائمی امیری، باقر ساروخانی و محمد رضا شرفی بیش از دیگران در زمینه تحکیم خانواده به مطالعه و تحقیق پرداخته‌اند و به نتایج کاربردی و شاخصه‌های معینی دست یافته‌اند. جدول شماره ۵ دیدگاه‌های ایشان در این زمینه را به اجمال نشان می‌دهد.

جدول ۶ - تحکیم خانواده از دیدگاه صاحب‌نظران مطرح ایرانی

آراء و نظرات	صاحب‌نظران
<ul style="list-style-type: none"> ▪ دادگاه‌های صالح خانواده ▪ معنویت در خانواده ▪ آسیب شناسی خانواده (شناسایی مشکلات و علل ناهنجاری‌ها) نگاه علمی و دینی به برنامه ریزی های معطوف به خانواده ▪ هماهنگی دستگاه های فعال در حوزه خانواده ▪ ایمن سازی خانواده (حمایت از خانواده‌های نیازمند و آسیب دیده، پیشگیری از خشونت و حمایت از زنان و کودکان در برابر تعرض ▪ رشد زن (در نقش مادر، همسر و فرزند) ▪ غنی سازی اوقات فراغت خانوادگی 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ آسان کردن تشکیل خانواده ▪ پاسداری از قداست خانواده ▪ تعالی و رشد خانواده ▪ تنظیم روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی ▪ مراقبت از سالمندان خانواده ▪ ارتقاء دانش و مهارت‌های خانواده ▪ فرزند پروری ▪ تأمین نیازهای اساسی (مسکن، بهداشت و درمان و...)

- ازدواج هنگامی پایدار و مستحکم و لذت بخش است که زن و مرد در نقش طبیعی خود ظاهر شوند. تفاوت‌های زن و مرد «تناسب» است نه نقص و کمال. قانون خلقت خواسته است با این تفاوت‌ها تناسب بیشتری میان زن و مرد که قطعاً برای زندگی مشترک ساخته شده اند و مجرد زیستن انحراف از قانون خلقت است به وجود آورد (مجموعه آثار شهید مطهری، ۱۳۷۸: ۱۹-۲۸).

- رکن حیات خانوادگی حساسات و عواطف مرد نسبت به زن است. از این عواطف است که هم زندگی زن و هم زندگی فرزندان صفا و جلا و خرمی می‌گیرد (برازجانی، ۱۳۸۸: ۶۲).

- هر چیزی که موجب تحکیم پیوند خانوادگی و سبب صمیمیت رابطه زوجین گردد، برای کانون خانواده مفید است و در ایجاد حقوق خانوادگی را مانند سایر حقوق طبیعی در طبیعت آن باید حداکثر کوشش مبذول شود و بالعکس هر چیزی که باعث سستی روابط زوجین و دلسردی آنان گردد به حال زندگی خانوادگی زیانمند است و باید با آن مبارزه کرد (همان).

- بشریت هم به اخلاق نیاز دارد و هم به حقوق. انسانیت هم به حقوق وابسته است و هم به اخلاق؛ در اسلام گذشت و صمیمیت و نیکی به عنوان اموری اخلاقی «مقدس» شمرده می‌شوند، آشنایی با حقوق و دفاع از حقوق نیز «مقدس» و انسانی محسوب می‌شود (برازجانی، ۱۳۸۸: ۲۷۲).

- اساس زندگی خانوادگی برچیده شدن مرز است، وحدت است، بیگانه شمردن هر نیروی دیگر است. در صلح خانوادگی عدم تجاوز به حقوق یکدیگر کافی نیست، از صلح مسلح کاری ساخته نیست. چیزی بالاتر و اساسی‌تر ضرورت دارد؛ اتحاد و یگانگی و آمیخته شدن روح‌ها باید تحقق پذیرد (همان).

- زوجین سعادت‌مند در سایه ازدواج، خود را از حالت تنهایی خارج کرده و به صورت جفت و همراه می‌بینند، {زوجینی که} عیب و نقصش و نیز کمال و زیباییش در یکدیگر مؤثر و ادغام شده است، زن و شوهر به غیر از حقوق و وظایف، در روابط انسانی خود و وظایف و تعهداتی دارند که وجود آن برای سازمان دادن خانواده و سعادت‌مندی طرفین مؤثر است (قائمی، ۱۳۷۵: ۲۳۸).

- زوجین سعادت‌مند برای وصول به هدف انسانی، تکمیل و تکامل هم، رفتاری آمیخته با احترام متقابل نسبت به هم داشته و سعی دارند تکالیف و حقوق خود را نسبت به هم رعایت کنند. حتی اگر یکی از آن‌ها حق دیگری را مراعات نکند، طرف مقابل به انتقام و تلافی‌جویی برخاسته و انسانیت خود را فراموش نمی‌کند. (قائمی، ۱۳۷۵: ۲۳۸) زندگی مشترک بدون توافق و تفاهم و انجام وظایف

مرتضی مطهری
(ازدواج پایدار و مستحکم
و لذت بخش)

علی قائمی امیری
(خانواده سعادت‌مند)

متقابل امکان پذیر نیست .

- خانواده تنها به وجود زن و شوهر قوام پیدا نمی‌کند بلکه عوامل دیگری چون محیط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و غیره در خانواده تأثیر و نفوذ دارند و آن را به سوی یکی از دو قطب مثبت و منفی جهت می‌دهند.

- یک خانواده خوب تابع اصول و ضوابطی است که همه اعضا بدان احترام گذارده و از روی صمیمیت خواستار رعایت و اجرای آن می‌باشند (قائمی، ۱۳۶۸: ۱۶۸).

- قوام و دوام خانواده بر پایه ۴ رکن استوار است:

- معیارهای صحیح در تشکیل خانواده (داشتن هدف‌هایی اصیل و اندیشیده در امر ازدواج، ملاک‌های مناسب همسرگزینی)

- شکل‌گیری زندگی خانوادگی بر پایه عاطفه، محبت و اخلاق و استواری آن در سایه حقوق و اخلاق

- آشنایی با فن و هنر زندگی

- ادای وظیفه اجتماع و دولت در حفظ سلامت و امنیت خانواده

مبانی و قواعدی می‌بایست در زمینه ارتباط با همسر در یک خانواده متعادل حاکم باشد:

- ۱- بینش تکاپویی و تحولی
- ۲- تبادل عاطفی
- ۳- مثبت‌گرایی
- ۴- تفاهم
- ۵- همگرایی
- ۶- مکمل و رشددهنده یک دیگری
- ۷- مشارکت و قبول مسئولیت
- ۸- حق‌سالاری
- ۹- شادکامی
- ۱۰- خود شکوفایی (دانش‌افزایی و ارزش‌افزایی مستمر)
- ۱۱- آگاهی (آگاهی از حقوق و تکالیف متقابل)
- ۱۲- بزرگ‌منشی

ویژگی‌های خانواده متعادل در زمینه ارتباط با فرزند:

- وحدت نظر و عمل در خود پدر و مادر

محمد رضا شرفی
(خانواده متعادل)

- همخوانی انتظارات و امکانات (درک روشن از توانایی های فرزند، روشن بینی والدین نسبت به تمایلات آنها، تفویض مسئولیت ها متناسب با توانایی ها و تمایلات فرزند
- تأمین احساس کفایت در فرزند (ایجاد فرصت برای ابراز وجود/ رشد و توسعه احساس لیاقت و شایستگی)
- "پذیرش فرزند تحت هر نوع وضعیت ظاهری، هوش و جنسیت" و "مقبولیت وی"
- (برخورد عادلانه (در توجه بین فرزندان و توزیع مسئولیت ها) (شرفی ۱۶۶، ۱۳۸۹-۳۷).

- خانواده "برتری یافته" خانواده‌ای ایده‌آل است. در این خانواده‌ها همه اعضا با هم زندگی و تفاهم می‌کنند و در کنار هم به حل و فصل مسائل و مشکلات اقدام می‌نمایند (سخنرانی ایراد شده در همایش چالش‌های حقوق زن و خانواده در جامعه ایران، ۱۳۸۷).

- اگر پیوند عاطفی درون خانواده از میان برود، این نهاد دیگر به عنوان گروه نخستین شناخته نخواهد شد چرا که در بسیاری از موارد، وقتی فضای عاطفی به شدت کاهش می‌یابد، شاهد پادگان شدن خانواده هستیم که از ماهیت اصل خود به دور افتاده و با ابزارهای دیگری کنترل می‌شود

- خانواده بستر و زمینه روابط مشروع انسان‌هاست و خارج از آن، روابط دو جنس فاقد مشروعیت است و در عرف نامشروع تلقی می‌شود؛ این امر از آن روست که خانواده در تمامی جهان سازمان اساسی است که از خلال آن جامعه به سازمان-بخشی و انتظام روابط بین زن و مرد دست می‌زند (نامه علوم اجتماعی، ۱۳۶۷: ۷۳).

- در روابط زوجیت، ارزش‌های اساسی باید حفظ شود (نفی اصالت بخشیدن به لذت طلبی و تمتع آنی، مصلحت‌گرایی فردی، سودگرایی، ماده‌گرایی و ابزارگرایی که موجب تهی شدن روابط از زوجین از بعد معنوی می‌شود و آمار طلاق روزه روز افزایش خواهد یافت) (ساروخانی، ۱۳۷۶: ۷).

- انسان ذاتش در خانواده مدنی شکوفا می‌شود و می‌تواند آن را به جامعه انتقال دهد این خانواده باید در جامعه تقویت شود و ما باید در ایران به دنبال این خانواده باشیم چنین خانواده‌ای باید ذخیره ارتباطی داشته باشد و هرم قدرت در آن افقی باشد. (www.isa.org.ir)

باقر ساروخانی
(خانواده برتری یافته)

چارچوب مفهومی تحقیق

پس از بررسی نظریه‌ها و مکاتب علمی و نتایج تحقیقات پیشین که به موضوع استحکام خانواده پرداخته‌اند؛ می‌توان به این نتیجه رسید که شبکه‌ای از عوامل به هم پیوسته، خانواده را احاطه کرده است. با تبعیت از همین ویژگی، ساختار مفهومی پژوهش حاضر دارای رویکرد میان رشته‌ای است با این تأکید که ضروری است جامعه‌خاستگاه مسئله تحقیق (ویژگی‌های خانواده مطلوب)، متناسب با مبانی فرهنگی جامعه خودی باشد و به اصطلاح نظریه‌گزینش شده «بومی سازی» شود (رفیع پور، ۱۳۸۲: ۱۵-۱۴)؛ بر این اساس ساختار مفهومی پژوهش بر سه رکن زیراستوار است:

رکن اول: کیفیت زندگی (ساحت فردی، خانوادگی و اجتماعی)

در بعد فردی و خانوادگی از مدل خانواده پوستون که توسط از سوی دنیس پوستون (Denis Poston, 1995) و همکارانش با حمایت مرکز تحقیقاتی بیج سنتر وابسته به دانشگاه کانزاس (آمریکا) ارائه گردیده، استفاده می‌شود. (نمودار ۱) گزاره مورد نظر در بعد اجتماعی استفاده از مؤلفه‌های الگوی رایج رتبه‌بندی کیفیت زندگی شهری کشورهای دنیا شامل "کیفیت زندگی مؤسسه مرسر" (Mercer-2010) می‌باشد (جدول شماره ۴).
رکن دوم: روانشناسی:

در حوزه روانشناسی دیفراین و استینت (DeFrain & Stinnett 1999) "خصوصیات مشترک خانواده‌های موفق را به دقت مورد بررسی قرار داده‌اند. این دو محقق در سال ۱۹۹۹ پژوهشی گسترده که ۲۱/۰۰۰ خانواده از ۲۷ کشور جهان را پوشش می‌داد؛ انجام دادند و دریافته‌اند که در فرهنگ‌های مختلف شباهت‌های قابل توجهی در میان خانواده‌هایی که خود را موفق توصیف می‌کنند؛ وجود دارد. این خصوصیات مشترک در شش مؤلفه تعریف می‌شود و به این ترتیب مدل "شش خوشه خانواده پایدار" را پیشنهاد داده‌اند. (جدول شماره ۲).
رکن سوم: ویژگی‌های خانواده مطلوب از دیدگاه صاحب‌نظران ایرانی و اسناد بالادستی ملی:
خصوصیات خانواده مطلوب ایرانی با استناد به "دیدگاه‌های ۴ صاحب‌نظر معاصر (مرتضی مطهری، علی قائمی امیری، محمد رضا شرفی و باقر ساروخانی)" و "اسناد فرادستی ملی"، مورد شناسایی و بهره‌برداری قرار گرفته است.

روش پژوهش

نظر به این که پژوهش حاضر در صدد طراحی الگوی خانواده مستحکم برای خانواده ایرانی است؛ از این رو مبتنی بر رویکرد تحلیلی و تفسیری است تا با استفاده از مفاهیم و مبانی نظری میان نظریه‌ها و تئوری‌های موجود، الگویی مشخص را تدوین نماید.

در تحقیق حاضر از دو روش مختلف کیفی^۱ (تفسیر و تحلیل داده‌ها) و کمی (پیمایش) استفاده شده است. روش‌های جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی است. در بخش کتابخانه‌ای جهت مرور ادبیات تحقیق و تدوین چارچوب نظری، به منابع موجود در کتابخانه‌ها مراجعه شد. با استفاده از روش اسنادی، تحلیل کمی اسناد پژوهش‌های داخلی (فراتحلیل) پیرامون عوامل مؤثر بر کارآمدی و ناکارآمدی خانواده ایرانی انجام گرفت. در ابتدا ۱۰۲ طرح پژوهشی سال‌های اخیر (۱۳۸۹-۱۳۷۴) شناسایی شد، از میان آن‌ها ۶۴ طرح پژوهشی و پایان-نامه که دارای اعتبار علمی بودند و روایی و پایایی آنها محرز شده بود؛ انتخاب و مطالعه شد.

در روش میدانی مصاحبه اکتشافی با افراد صاحب‌نظر در ارتباط با موضوع تحقیق، تحولات اخیر در حوزه خانواده و نتایج حاصل از فراتحلیل صورت گرفت. نمونه‌گیری به صورت مبتنی بر هدف آغاز و تا اشباع اطلاعات، یعنی عدم دریافت اطلاعات جدید، به صورت نمونه‌گیری تئوریک ادامه یافت. با بکارگیری روش دلفی اطلاعات لازم از طریق توزیع پرسشنامه میان متخصصان و خبرگان حوزه خانواده جمع‌آوری شد. جهت پی بردن به متغیرهای زیربنایی و تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها از روش تحلیل عاملی^۲ که از جمله تکنیک‌های تحلیل آماری است؛ استفاده شده است.

در روش دلفی ۴۵ نفر از صاحب‌نظران و متخصصین حوزه خانواده با روش نمونه‌گیری مبتنی بر هدف گزینش شدند، در این تحقیق با توجه به ماهیت میان رشته‌ای مطالعات خانواده و چند وجهی بودن مفهوم استحکام خانواده، گروه داوران را ترکیبی از افراد دارای دانش و تجربه کافی در حوزه خانواده تشکیل دادند.

ملاک انتخاب داوران، برخورداری از حداقل ۲ مورد از شرایط زیر بوده است:

- عضو هیئت علمی دانشگاه یا مؤسسه پژوهشی دارای حداقل ۱۰ سال سابقه فعالیت آموزشی- پژوهشی در مباحث خانواده
- مشاور خانواده واجد حداقل یکی از ویژگی‌های زیر:

^۱ -Qualitative Methods

- متخصص روانشناس و مشاوره، دارای حداقل ۱۰ سال تجربه بالینی و خدمات مشاوره.
- مشاور مذهبی، دارای حداقل ۱۰ سال تجربه خدمات مشاوره.
- مدیر ارشد امور خانواده در دستگاه‌های اجرایی دارای حداقل ۱۰ سال تجربه کاری در حوزه‌های ستادی و اجرایی.
- متخصص و کارشناس بخش دولتی و یا خصوصی دست‌اندرکار امور خانواده دارای حداقل ۱۰ سال سابقه کار تجربی، دارای تحصیلات عالی در یکی از سه حوزه روانشناسی، علوم دینی و جامعه‌شناسی، دارای آثار علمی و پژوهشی یا تألیف کتاب در تحلیل مسائل مبتلابه خانواده.

جدول ۷: توزیع نسبی داوران بر حسب جنس، سن و تحصیلات (درصد)

جنسیت	محدوده سنی	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	توزیع نسبی	
				تعداد	درصد
مرد	۳۰ تا ۳۹ سال	دکتر	جامعه‌شناسی	۱۸	۵۲
زن	۴۰ تا ۴۹ سال	کارشناسی ارشد	روانشناسی/مشاوره و راهنمایی	۴۴	۴۸
	۵۰ تا ۵۹ سال	کارشناسی	مدیریت آموزشی/تعلیم و تربیت	۳۲	
	بالتر از ۶۰ سال	تحصیلات حوزوی (سطح خارج)	امور فرهنگی/علوم اسلامی	۴	
			سایر رشته‌های مرتبط (حقوق، مطالعات خانواده و...)	۸	۱۰

جدول ۸: توزیع نسبی داوران بر حسب تجارب علمی و اجرایی

عنوان	توزیع نسبی (درصد)	میانگین سنوات فعالیت (سال)
خدمات مشاوره خانواده	۳۰	۱۳
فعالیت آموزشی (آموزش عالی)	۵۰	۱۷
امور پژوهشی	۷۰	۱۸
مدیریت ستادی یا اجرایی (آموزش و پرورش/امور خانواده)	۴۰	۲۰
مشاور ارشد بخش دولتی	۵	۱۰
کارشناس خبره	۲۰	۲۰
سایر حوزه‌های مرتبط (حقوق خانواده و...)	۱۰	۱۶

روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات

تحقیق حاضر مبتنی بر تحلیل و تطبیق مفاهیم و تحلیل مفهومی این مفاهیم است. در فراتحلیل تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی بر مبنای تفسیر طبقه بندی‌های انجام شده می‌باشد. برای توصیف داده‌های فراتحلیل از روش متداول در آمار توصیفی (فراوانی و درصد) استفاده شده است. پس از تلخیص این آثار در قالب پرسشنامه‌ها نسبت به کدگذاری و حاشیه نویسی آنها اقدام و سپس نسبت به ارزیابی و فراتحلیل آثار در مولفه‌های گوناگون اقدام گردید. در فاز دلفی برای تجزیه و تحلیل و حصول نتایج از داده‌های جمع آوری شده؛ از نرم افزار آماری SPSS برای اندازه‌گیری شاخص‌های مرکزی (میانگین، میانه و نما) و پراکندگی (واریانس)، محاسبه ضریب آلفای کرونباخ و آزمون تحلیل عاملی (تجزیه و تحلیل استنباطی یافته‌ها) استفاده گردیده است.

اعتبار ابزار سنجش (روایی^۱ و پایایی^۲)
 روایی: برای تعیین اعتبار ابزار اندازه‌گیری از روش اعتبار محتوا^۳ استفاده شده است. این روش ناظر به تأیید خبرگان و صاحب‌نظران می‌باشد،

¹ - Validity

² - Reliability

³ Content Validity

پایایی: در این تحقیق با محاسبه ضریب آلفا کرومباخ^۱، پایایی درونی شاخص‌های ابزار تحقیق خود را مورد سنجش قرار دادیم. یافته‌ها نشان داد که همه‌ی ضرایب آلفا در این مطالعه بالاتر از ۰/۷۴ هستند. بنابراین یافته‌ها از همسانی درونی مناسب خرده مقیاس‌های این پرسشنامه حکایت دارند.

یافته‌ها و نتایج پژوهش

جمع بندی نتایج فراتحلیل:

در این بررسی ۶۴ اثر علمی که عوامل تأثیرگذار بر نهاد خانواده ایرانی را شناسایی نموده‌اند؛ در دو بُعد روش شناختی و محتوایی مورد بررسی قرار گرفت و از برآیند یافته‌های تحقیقات مختلف جهت ترکیب و یکپارچه‌سازی آنها استفاده نمود. این آثار پژوهشی از ۱۹ رویکرد نظری علوم انسانی (مستقل و یا ترکیبی) بهره جسته‌اند. قلمرو رشته‌ای این آثار به ترتیب اولویت علوم تربیتی و روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مطالعات میان‌رشته‌ای و علوم دینی بوده است. بررسی پراکندگی موضوعی آثار علمی نشان می‌دهد موضوع "عوامل مؤثر بر رضامندی یا ناراضامندی زندگی زناشویی" در صدر مطالعات قرار دارد.

نتایج پژوهش نشان داد که غالب آثار به لحاظ نظری دارای پشتوانه علمی است به ویژه در شاخه علوم اجتماعی، لیکن به دلیل اتکا به چارچوب و روش‌های نظری شناخته شده، صرفاً متغیرهایی مورد توجه هستند که در آن چارچوب علمی قابل تفسیر و تحلیل است. در این صورت با وجود عوامل مشترکی که می‌تواند در جوامع مختلف وجود داشته باشد، زمینه برای شناسایی عوامل متناسب با زیست‌بوم فرهنگ ایرانی-اسلامی کشور ایران با محدودیت نظریه-پردازری روبروست. نکته قابل توجه در همین زمینه ویژگی شمول و فراگیری مطالعات بین رشته‌ای در موضوعات مربوط به خانواده است زیرا ترکیب تئوری‌ها و بهره‌گیری از آموزه‌های نظری، قابلیت بیشتری برای توصیف و تحلیل عوامل متعدد، پیچیده و چند وجهی مانند خانواده را برای محقق فراهم می‌آورد. در مطالعه حاضر نیز نتایج و یافته‌های آثاری که از نظریه کیفیت زندگی استفاده نموده‌اند؛ از جامعیت بیشتری برخوردارند.

جمع بندی نهایی که با تلفیق مؤلفه‌های مشابه که در هر دو وجه تقویت کننده و تضعیف کننده نهاد خانواده صورت گرفت؛ الگویی مشخص از عوامل اثرگذار بر نهاد خانواده را نشان

¹ - Alphabach

می‌دهد به این ترتیب ۱۱ ویژگی زیر که در استحکام خانواده ایرانی نقش دارند؛ به ترتیب اولویت شناسایی شد (جدول ۹).

درصد	فراوانی	عامل استحکام بخش خانواده
۳۰	۹۵	۱. ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی (عوامل فرهنگی)
۲۷	۸۵	۲. تعاملات خانوادگی
۱۳	۴۰	۳. سلامت جسمی و روحی
۱۱	۳۶	۴. رشد فردی
۶	۱۹	۵. شیوه اداره زندگی خانوادگی
۵	۱۶	۶. رفاه مادی خانواده (تأمین نیازهای اساسی)
۴	۱۵	۷. محیط فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه
۳	۸	۸. اختلاف سنی زوجین
۰/۶	۲	۹. طول مدت زناشویی
۰/۶	۲	۱۰. خدمات عمومی (حمل و نقل و...)
۰/۳	۱	۱۱. ملاحظات بهداشتی جامعه

جدول ۹: عوامل مؤثر در استحکام خانواده ایرانی

(تلفیق و ترکیب مؤلفه‌های مشابه تقویت کننده و تضعیف کننده نهاد خانواده)

نتایج دلفی از دیدگاه داوران

اجماع نظر داوران در سه دور دلفی انجام پذیرفته است. در این بخش میزان گرایش داوران نسبت به هر یک از گویه‌ها در قالب طیف لیکرت اندازه‌گیری شد و آماره‌های توصیفی (شاخص‌های مرکزی و پراکندگی) آن‌ها محاسبه گردید. در گام بعد برای پی بردن به میزان اهمیت هر یک از عوامل و متغیرهای فردی (مؤلفه‌ها)، از روش تحلیل عاملی استفاده شد و گویه‌ها به صورت کلی و در قالب یک عامل مورد ارزیابی قرار گرفتند. جداول زیر، عوامل اساسی استحکام بخش خانواده و نتایج تحلیل عاملی اکتشافی عوامل اساسی، فردی، خانوادگی و اجتماعی مؤثر بر استحکام خانواده را نشان می‌دهد:

جدول ۱۰: "عوامل اساسی استحکام بخش خانواده"

- داشتن هدف‌هایی اصیل و اندیشیده در امر ازدواج و معیارهای مناسب همسرگزینی
- آشنایی با فنون و مهارت‌های زندگی
- شکل‌گیری زندگی خانوادگی بر پایه عاطفه، محبت و اخلاق و استواری آن در سایه حقوق و اخلاق
- نقش مثبت عوامل محیطی (فرهنگ عمومی، اجتماع، دولت و...) در حفظ سلامت و امنیت خانواده

جدول ۱۱: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی "عوامل فردی استحکام‌بخش خانواده"

مقدار ویژه	عامل فردی
۸/۵۵۹	۱. رشد فردی
۶/۴۹۸	۲. صفات اخلاقی
۵/۵۱۱	۳. معیارهای همسرگزینی فرد
۳/۸۷۹	۴. سلامت عمومی
۲/۶۷۸	۵. برداشت ذهنی و احساسی فرد نسبت به کیفیت زندگی
۲/۵۴۱	۶. دین و معنویت
۱/۹۸۲	۷. اهداف فردی در امر ازدواج

جدول ۱۲: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی "عوامل خانوادگی استحکام‌بخش خانواده"

مقدار ویژه	عوامل خانوادگی
۱۰/۷۶۵	۱- روابط احساسی و عاطفی
۸/۸۸۵	۲- پایبندی والدین نسبت به حقوق فرزند
۵/۶۹۸	۳- پایبندی فرزند نسبت به حقوق والدین
۴/۷۲۹	۴- کارآمدی نظارت و ارزیابی
۴/۵۶۵	۵- کارآمدی برنامه‌ریزی
۴/۴۸۱	۶- فرهنگ خانوادگی
۳/۴۵۱	۷- کارآمدی ایجاد هماهنگی و سازماندهی روابط
۳/۴۴۸	۸- مسئولیت‌پذیری زن

۳/۳۵۵	۹- پایبندی خانواده نسبت به حقوق خویشاوندان
۳/۳۵۲	۱۰- پایبندی زن نسبت به حقوق اختصاصی شوهر
۳/۱۲۳	۱۱- رعایت حقوق مشترک زن و شوهر
۲/۷۶۱	۱۲- پایبندی شوهر نسبت به حقوق اختصاصی زن
۲/۷۴۱	۱۳- کارآمدی هدایت
۲/۱۲۲	۱۴- همسانی در موقعیت خانوادگی
۲/۰۲۰	۱۵- وضعیت رفاهی
۱/۹۶۸	۱۶- مسئولیت پذیری شوهر

جدول ۱۳: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی "عوامل اجتماعی استحکام بخش خانواده"

مقدار ویژه	عامل اجتماعی
۵/۳۴۶	۱- نظام حقوقی و سیاسی
۴/۴۷۶	۲- محیط فرهنگی و اجتماعی
۲/۲۸۳	۳- ملاحظات پزشکی و بهداشتی
۱/۶۹۲	۴- محیط اقتصادی

نتیجه گیری

- این پژوهش به منظور بومی سازی ابعاد، مؤلفه‌های خانواده مستحکم انجام شد. نتایج بررسی نشان می‌دهد که خانواده مستحکم محدود به ملاحظه وجوه اخلاقی و جنبه‌های درونی و ذهنی نیست بلکه تمام شیوه زندگی انسان در تمام ابعاد عاطفی، اندیشگی، رفتاری و مادی و معنوی را شامل می‌شود. براین مبنا نظام خانواده واحدی به هم پیوسته و متصل است از اجزایی مرتبط به هم تشکیل شده خانواده در چرخه زندگی از تغییرات اجتماعی متأثر می‌شود و در عین حال می‌تواند در کارایی و یا کژکارکردی جامعه نیز تأثیر بگذارد.

- با توجه به مطالعات انجام شده باید توجه داشت که الگوی خانواده با ثبات، متناسب با خاستگاه فرهنگی هر جامعه و در ظرف زمان و مکان خاصی شکل می‌گیرد. با این وصف برخی ویژگی‌های مشترک مانند روابط عاطفی که منشاء طبیعی دارد، واجد مبانی فراملی است.
- الگوی پیشنهادی این پژوهش در حکم یک سازه چند بعدی، معرف ویژگی‌های یک زندگی خانوادگی مطلوب است. این الگو به نوعی ناظر بر پایداری، پویایی و صیانت از نهاد خانواده است و چشم‌اندازی یکپارچه و کل نگرانه درباره خانواده مستحکم ارائه می‌دهد. این الگو در سطح کلان، ۴ عامل اساسی را برای استحکام بخشی خانواده معرفی می‌نماید. در ۳ بعد فردی، خانوادگی و اجتماعی، ۲۹ مؤلفه که دارای همبستگی معنی‌دار با عامل بوده‌اند؛ به شرح زیر تعیین شدند:
- عوامل اساسی و مؤلفه‌های استحکام بخش خانواده شامل: "آشنایی با فن و مهارت‌های زندگی"، "داشتن هدف‌هایی صحیح در امر ازدواج و معیارهای مناسب همسرگزینی"، "شکل‌گیری زندگی خانوادگی بر پایه عاطفه، محبت و اخلاق و استواری آن در سایه حقوق و اخلاق" و "ادای وظیفه اجتماع و دولت در حفظ سلامت و امنیت خانواده"، می‌باشد.
- مؤلفه‌های ساحت فردی (به ترتیب اهمیت) تحت عناوین: "رشد فردی، صفات اخلاقی، معیارهای همسرگزینی، سلامت جسمی و روحی، برداشت ذهنی و احساسی فرد نسبت به کیفیت زندگی، دین و معنویت، اهداف فردی در امر ازدواج"، طبقه بندی شده‌اند.
- مؤلفه‌های ساحت خانوادگی (به ترتیب اهمیت و با تلخیص مؤلفه‌های مشترک "حقوق و مسئولیت‌ها" و "اداره زندگی خانوادگی")، شامل: "روابط احساسی و عاطفی، حقوق و مسئولیت‌ها" ("زن و شوهر" و "والدین و فرزندان" در قبال یکدیگر و نسبت به خویشاوندان)، کیفیت اداره زندگی خانوادگی (مدیریت خانه و خانواده)، فرهنگ خانوادگی، وضعیت رفاهی، همسانی در موقعیت خانوادگی هر یک از زوجین، داشتن فرزند، فاصله سنی زوجین متناسب با بلوغ عقلی، عاطفی، جنسی و روانی طرفین"، می‌باشد.
- مؤلفه‌های ساحت اجتماعی (به ترتیب اهمیت)، تحت عناوین: "نظام حقوقی و سیاسی جامعه، فضای فرهنگی و اجتماعی، ملاحظات پزشکی و بهداشت عمومی، محیط اقتصادی جامعه"، طبقه بندی شده‌اند.

- تجارب علمی نشان می‌دهد میزان استحکام خانواده قابل اندازه‌گیری است. در این تحقیق الگوی خانواده مستحکم با ورود به فضای نظریه پردازی علمی، عناصری را در خط سیر زندگی افراد معرفی نموده است که می‌تواند در طراحی خرده مقیاس‌های چندگانه، برای ساخت ابزار اندازه‌گیری و سنجش میزان استحکام خانواده مورد استفاده قرار گیرد و با پالایش و اجرای آزمایشی آن به دانش بومی کیفیت زندگی خانوادگی افزود به این ترتیب اختلال عملکرد خانواده قابل پیش بینی بوده و با اقدامات پیشگیرانه کاهش می‌یابد. به نظر می‌رسد در توسعه این فرایند به همراه بسترسازی فرهنگی برای پذیرش تغییرات مفید، فرهنگ عمومی به سمت نگرش نوین خانواده محوری معطوف خواهد شد.

منابع :

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی خانواده ایرانی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- برازجانی، عبدالمجید دشتی (۱۳۸۸)، ۲۴۰ اصل خانوادگی در اندیشه مطهر، قم: آخرین وصی.
- تقوی، نعمت‌الله (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی خانواده. انتشارات پیام نور. تهران.
- حاجیان مقدم، فاطمه (۱۳۹۶)، طراحی الگوی خانواده مستحکم، رساله دکتری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی.
- حسن زاده، معصومه (۱۳۸۶)، بررسی تطبیقی تاثیر اشتغال زنان بر روابط زوجین در خانواده (مطالعه موردی در مناطقی از شهر تهران)، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش در علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- حق شناس، جعفر (۱۳۸۸)، آسیب شناسی خانواده، (مجموعه مقالات و گفتگوها)، مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
- رفیع پور، فرامرز، (۱۳۸۲)، تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران: سروش.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۶)، آشنایی با سیاستگذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی، جزوه درسی گروه مطالعات فرهنگی دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- قائمی امیری، علی، (۱۳۵۷)، تشکیل خانواده در اسلام، قم: دارالتبلیغ اسلامی.
- قائمی امیری، علی، (۱۳۶۸)، نظام حیات خانواده در اسلام، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان ایران.

- کرایب، یان (۱۳۸۱). نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس. (مترجم: عباس مخبر). تهران: نشر آگه.
 - گود، ویلیام. جی (۱۳۵۲). خانواده و جامعه، ترجمه ویدا ناصحی (بهنام)، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
 - گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶)، جامعه شناسی، ترجمه‌ی منوچهر صیوری، تهران: نشرنی.
 - مطهری، مرتضی (۱۳۷۸)، نظام حقوق زن در اسلام، انتشارات صدرا، قم.
 - ملتفت، حسین (۱۳۸۱)، بررسی علل و عوامل مؤثر بر گرایش زوجین به طلاق در شهرستان داراب، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، دانشکده تحصیلات تکمیلی.
 - ----، (۱۳۷۸)، صحیفه امام، جلد هفتم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
 - Brown, Ivan, Brown, Roy I, Baum, Nehama, Isaacs, Barry J, Myerscough, Ted, Neikrug, Shimshon, Roth, Dana, Shearer, Jo & Wang, Mian. (2006). Family Quality of Life Survey. General Version. Toronto, Canada: Surrey Place Centre,
 - DeFrain, J. & Olson, D. H. (2004). Family and couple challenges and strengths, Korean International Family Strengths Conference Proceedings Them Work, Park, CA: Newbury Sage Publishing
 - Defrain, J ohn, " NF00-446 C reating a S trong Family: Qual ities of S trong Families" (2000). Historical Materials from University of Nebraska-Lincoln Extension. 302.
 - Schalock, Robert.L (2008). Family Quality of Life and Application Among People with Intellectual Disabilities and Their Families. Institute of Health & Welfare Policy : Yang Ming University.
 - Turnbel ,A., Brown ,I,& Turnbull,R.((2004c) Families and person with mental retardation and quality of life:international persepectives (p.81-83).washington,DC:Ameican Assocdiation on Mental Retardation.
- پایگاه‌های اینترنتی:
- www.khamenei.ir
 - www.mercer.com
 - www.researchutilization.org
 - [www . Beach Center.org](http://www.BeachCenter.org)
 - www.surreyplace.on.ca

- <http://wrc.ir/scholar/view/5/141>
- www.ym.edu.tw

